

Серія “ГОЛОСИ ЄВРОПИ”

ПОЛЬЩА

HENRYK SIENKIEWICZ

W PUSTYNI
I W PUŚCZY

ГЕНРИК СЕНКЕВИЧ

У ПУСТЕЛІ ТА ДЖУНГЛЯХ

*Переклад з польської
Ростислава МИХАЙЛЮКА*

КИЇВ • ЗНАННЯ

I

— Знаєш, Нель, — звернувся Стась Тарковський до своєї малої англійської приятельки, — вчора забті¹ заарештували дружину дозорця Смаїна та її трьох дітей. Ту саму Фатіму, котра вже кілька разів приходила до контори наших батьків.

Мала Нель, гарна, мов образочок, звела на Стася свої зелені оченята і запитала трохи здивовано, трохи з острахом:

— Її вкинули до в'язниці?

— Ні, але заборонили виїхати до Судану. А ще приїхав урядовець, який пильнуватиме, щоб вона і кроку не ступила з Порт-Саїда.

— Але чому?

Стась, якому минуло чотирнадцять років, дуже любив свою восьмирічну товаришку. Проте, вважаючи її абсолютною дитиною, відповів із зарозумілим виглядом:

— От коли досягнеш мого віку, то знатимеш усе, що діється. І не лише вздовж каналу від Порт-Саїда до Суеца, а й в усьому Єгипті. Ти що, нічого не чула про Магді²?

— Чула, що він бридкий і нечемний.

Хлопець зверхньо посміхнувся:

— Чи бридкий — не знаю. Суданці вважають його прекрасним. Але назвати “нечемним” чоловіка, на совісті якого стільки вбивств? Таке може стверджувати лише восьмирічне дівча, у спідничці такій-от, до колін!

— Татко мені так сказав, а татко знає найкраще!

¹ Забті (араб.) — поліцейський (*Тут і далі — прим. пер.*).

² Магді (Махді) — у визнавців ісламу — “визволитель”, “посланець Божий”, покликаний встановити справедливість на землі. Упродовж віків у мусульманському світі неодноразово з'являлись особистості, які, видаючи себе за очікуваного Магді та досягнувши в такий спосіб популярності, використовували її з політичною метою. Найвідомішим серед них був Мохаммед-Ахмед у Судані, який очолив повстання проти панування Єгипту в 1881 р.

— Сказав, бо ти інакше б не зрозуміла. Зі мною він би так ніколи не говорив. Магді гірший за зграю крокодилів! Розумієш? Подумати тільки — “нечемний”! Так розмовляють із немовлятами.

Але, побачивши насуплене личко дівчинки, хлопець замовк, а потім продовжив:

— Нель! Ти ж знаєш, я не хотів тебе образити. Настане час, і тобі буде чотирнадцять років. Запевняю тебе!

— Ага! — відповіла Нель, заклопотано озираючись. — А якщо до того часу Магді вдереться до Порт-Саїда і мене з’їсть?

— Магді — не людоджер. Він людей не їсть, а тільки вбиває. У Порт-Саїді теж не з’явиться. А якби й з’явився і намагався тебе вбити, то спочатку мав би справу зі мною.

Це запевнення, а також свист, з яким Стась втягнув носом повітря і який нічого доброго Магді не обіцяв, значно заспокоїли Нель щодо її власної особи.

— Знаю, — відповіла. — Ти б не дозволив мене скривдити. Але чому Фатіму не випускають із Порт-Саїда?

— Вона двоюрідна сестра Магді по матері. Її чоловік, Смаїн, запевнив єгипетський уряд у Каїрі, що поїде до Судану, де перебуває Магді, і визволить усіх європейців, які потрапили до його рук.

— То Смаїн — хороший?

— Почекай. Наші батьки, які чудово знали Смаїна, зовсім не мали до нього довіри, тому попередили Нубара-пашу, що довіряти цій людині не можна. Але уряд погодився послати Смаїна, і ось уже півроку він перебуває у Магді. Полонені, однак, не тільки не повернулись — з Хартума надійшли звістки, що магдисти поводяться з ними все жорстокіше. Отож Смаїн, отримавши від уряду гроші, зрадив. Він приєднався до Магді й навіть був призначений еміром¹. Кажуть, що під час тієї жакливної битви, у якій загинув генерал Гігс²,

¹ Емір (араб.) — князь, вождь; титул нащадків Магомета; пізніше — звання командувача військ і начальника округу.

² Вільям Гігс (1830—1883) — англійський генерал, командувач 10-тисячної єгипетської армії, яку розгромив Магді у 1883 р.

Смаїн командував усією артилерією магдистів і що саме він навчив їх користуватися гарматами, чого ці дикуни раніше не вміли. Але тепер він хоче витягти з Єгипту дружину і дітей. Тому коли Фатіма, яка, схоже, наперед знала про все, що зробить її чоловік, спробувала потай виїхати з Порт-Саїда, уряд заарештував її разом із дітьми.

— А чому уряд так зацікавлений у Фатімі та її дітях?

— Уряд скаже Магді: “Віддай полонених, а ми повернемо тобі Фатіму”...

Розмова ненадовго перервалася, бо увагу Стася привернули птахи, що летіли від Ехтум-ом-Фараху¹ до озера Манзала². Летіли вони досить низько, і у прозорому повітрі виразно було видно кількох пеліканів із загнутими назад до тулуба шиями, що повільно рухали величезними крилами. Стась відразу почав наслідувати їхній політ: задер голову і пробіг кільканадцять кроків греблею, махаючи розкинутими руками.

— Дивись, і фламінго летять! — раптом скрикнула Нель.

Хлопець миттю зупинився, бо, справді, за пеліканами, але трохи нижче, у блакитному небі зависли ніби дві рожево-пурпурові квітки.

— Фламінго, фламінго!

— Вони повертаються під вечір до своїх хатинок на островцях. Ех, якби я мав рушницю!

— Навіщо ж по них стріляти?

— Жінкам цього не зрозуміти. Мерщій за ними!

Сказавши це, він узяв дівчинку за руку, і вони швидко попрямували до першої за Порт-Саїдом пристані на каналі. За ними попленталася негритянка Дінах, колишня няня малої Нель.

Шлях їх пролягав насипом, що відокремлював води озера Манзала від каналу, яким саме у той час рухався керований лоцманом великий англійський пароплав. Наближався ве-

¹ Ехтум-ом-Фарах — затока Середземного моря біля Порт-Саїда, відокремлена від акваторії довгою косою.

² Манзала — величезне напівсолоне озеро, утворене одним із рукавів Нілу в його гирлі.

чір. Сонце стояло ще високо, але вже схилялося до озера. Напівсолоні води озера починали золотитись і вигравати відблисками, як пера павича. Уздовж арабського берега простяглася, доки сягало око, жовтувата піщана пустеля — глуха, загрозлива, мертва. Між скляним, ніби завмерлим, небом і безмежністю поморщених пісків не було й сліду живої істоти. У той час, коли на каналі вирувало життя — сновигали човни, висвистували пароплави, а над озером миготіли у променях сонця зграї чайок та диких качок, — там, на арабському березі, була країна смерті. І тільки в міру того, як сонце, знижуючись, усе більше червоніло, піски набували бузкового кольору, такого, яким буває верес восени у польських лісах.

Наближаючись до пристані, діти побачили ще кількох фламінго, вигляд яких тішив око. Нарешті Дінах згадала, що Нель має повертатися додому. В Єгипті після дня, що навіть узимку буває спекотним, настає дуже холодна ніч. А оскільки здоров'я Нель вимагало постійної опіки, батько, пан Раулісон, не дозволяв, аби дівчинка після заходу сонця перебувала поблизу води. Отож вони вирушили до міста, на околиці якого, недалеко від каналу, стояла вілла пана Раулісона, і в ту мить, коли сонце занурилось у море, вже були в будинку. Згодом прибув запрошений на обід інженер Тарковський, батько Стася, і все товариство, разом із французенкою, вчителькою Нель, пані Олів'є, сіло до столу.

Пана Раулісона, одного з директорів компанії Суецького каналу¹, і Владислава Тарковського, старшого інженера тієї ж компанії, багато років пов'язувала найщиріша дружба. Обоє вони були вдівцями. Пані Тарковська, родом французенка, померла понад чотирнадцять років тому під час народження Стася. Мама Нель згасла від сухот у Хелуані, коли дівчинці було три роки. Вдівці мешкали у Порт-Саїді в сусідніх будинках, а оскільки їх пов'язували ще й спільні обов'язки, бачилися щоденно.

¹ Компанія Суецького каналу — торговельно-фінансова спілка, створена для будівництва й експлуатації каналу, який був збудований у 1859—1869 рр.

Спільне нещастя ще тісніше зблизило чоловіків і зміцнило їхню дружбу. Пан Раулісон полюбив Стася як власного сина, а пан Тарковський за малу Нель готовий був скочити у вогонь та воду. Після денної праці найприємнішим відпочинком була для них бесіда про дітей, про їхнє виховання та майбутнє. Під час цих розмов найчастіше пан Раулісон вихваляв енергію, здібності та мужність Стася, а пан Тарковський захоплювався ніжною красою й ангельським личком Нель.

І те, і те було правдою. Стась, хоча дещо й зарозумілий та хвалькуватий, вчився дуже добре, і вчителі англійської школи у Порт-Саїді визнавали його надзвичайні здібності. Що ж до відваги та вміння дати собі раду, то їх він успадкував від батька. А пан Тарковський саме завдяки цим рисам досягнув теперішнього свого становища. Під час повстання 1863 року¹ він без перепочинку бився довгих одинадцять місяців. Пораненим потрапив у полон і був засланий до Сибіру. Проте зумів утекти та з глибин Росії пробився за кордон. Ще до повстання він був дипломованим інженером. Тепер, присвятивши рік поглибленому вивченню гідравліки, отримав роботу на будівництві каналу. Через кілька років, коли виявилися його високі професійні знання, енергійність та працьовитість, його було призначено на посаду головного інженера.

Стась народився, виховувався і чотирнадцять років прожив у Порт-Саїді над каналом. Колеги батька жартома називали його “дитиною пустелі”. Згодом, уже навчаючись у школі, він часто на канікулах складав компанію пану Раулісону і батькові в їхніх постійних службових поїздках для контролю інженерних робіт з укріплення дамб та поглиблення ложа каналу. Знав усіх — інженерів і робітників, митників і охоронців, арабів і негрів. Скрізь крутився і в усе втручався, “виростав, де не посіяли”, здійснював довгі піші подорожі дамбою, плавав човном, іноді на дуже значні від-

¹ Повстання 1863 року — січневе загальнопольське повстання проти панування Росії, жорстоко придушене царськими військами.

стані. Переправившись на арабський берег і дірвавшись до чийогось коня або, якщо не було коня, до верблюда чи навіть осла — удавав, ніби він фарс¹ у пустелі. Отже, як казав пан Тарковський, “бобрував” скрізь і кожну вільну від шкільних занять хвилину проводив біля води.

Батько не забороняв йому цього, бо знав, що веслування, їзда верхи та постійне перебування на свіжому повітрі зміцнюють здоров'я хлопця і розвивають його життєву силу. Тож Стась був вищим і сильнішим від своїх однолітків, і досить було поглянути йому в очі, щоб зрозуміти: за потреби він радше згрішить зайвою відвагою, ніж боягузством. У чотирнадцять років хлопець був одним із кращих плавців Порт-Саїда. А досягти цього було непросто, бо араби і негри плавають, як риби. Стріляючи з дрібнокаліберної гвинтівки, до того ж лише кулями, у диких качок і єгипетських гусей, він набув твердості руки та зірності ока. Марив надією, щоб колись пополювати у Центральній Африці на великого звіра і з захопленням слухав розповіді суданців, що працювали на каналі, про страшних хижаків та могутніх грубошкірих, які траплялися їм на батьківщині.

Спілкування з різноплеменними людьми, які працювали на каналі, було корисним для хлопця ще й тому, що він вивчав їхні мови. Суецький канал мало було прокопати, він потребував постійного догляду, бо інакше піски пустель, що простяглися по обох берегах, засипали б його впродовж року. Велика справа Лессепса² вимагала постійної праці та уваги. Тому до сьогоднішнього дня під керівництвом досвідчених інженерів над поглибленням ложа каналу працюють потужні машини і тисячі робітників. А коли канал будувався, їх працювало двадцять п'ять тисяч. Нині, коли будівництво закінчене і тут задіяні нові, вдосконалені, машини, потреба в робітниках значно скоротилась, але й тепер їх кількість досить значна. Переважають серед них

¹ Фарс, або парс (араб.) — озброєний вершник; у арабів — почесне лицарське звання.

² Фердинанд Лессепс (1805—1894) — французький інженер, творець Суецького каналу.

місцеві жителі, але не бракує і нубійців, і суданців, і сомалійців, і різноплеменних негрів, що живуть над Білим та Голубим Нілом, тобто в місцевостях, які були захоплені Єгиптом перед повстанням Магді. Стась був з усіма запанібрата і, маючи притаманну полякам здібність до мов, сам не знаючи як, вивчив багато їхніх діалектів. Народжений у Єгипті, розмовляв арабською, як араб. Від мешканців Занзібару, що працювали біля парових машин, опанував поширену по всій Східній і Центральній Африці мову суахілі. Міг навіть порозумітися з неграми племен дінка і шиллук, що живуть нижче Фашоди над берегами Нілу. Крім того, вільно розмовляв англійською та французькою мовами, а його батько, палкий патріот, подбав про те, щоб хлопець досконало володів польською. Стась, звичайно, вважав цю мову найгарнішою у світі та не без успіху навчав польської малу Нель. Не міг тільки домогтися, щоб ім'я його вона вимовляла "Стась", а не "Стес". Часом з цього приводу між ними виникали непорозуміння, які тривали лише доти, доки в оченятах дівчинки не починали блищати сльозинки. Тоді "Стес" перепрошував її та сердився на самого себе.

Однак Стась мав погану звичку зневажливо висловлюватися щодо її восьми років, протиставляючи їм власний поважний вік і досвід. Стверджував, що хлопець, якому виповнилося чотирнадцять років, якщо ще не зовсім дорослий, то вже і не дитина, і здатний до героїчних учинків, тим більше, якщо має в собі польську та французьку кров. Палко бажав, аби нагода для такого вчинку колись трапилася і щоб при цьому треба було захищати Нель. Обоє вигадували різні небезпеки, і Стась змушений був відповідати на запитання дівчинки, що б він зробив, коли б, наприклад, до її будинку заліз десятиметровий крокодил або скорпіон завбільшки із собаку. Але ні на хвилину дітям не спадало на думку, що скоро страшна дійсність перевершить їхні фантастичні вигадки.